

dr. Fenyvesi Éva

KORRUPCIÓ, AMIÉRT BESZÉLNÜNK KELL RÓLA...

Ez az írás a korrupció témakörében készülő cikksorozat bevezető publikációja. A korrupció az a terület, amiről rengeteget hallunk, olvasunk, amivel nap, mint nap találkozunk a médiában, a hétköznapokban. Mégis keveset tudunk róla. Ebben az első cikkben a szerző bemutatja, miként vált a korrupció tabu témából számos ország és nemzetközi szervezet, társulás egyik központi témájává, és milyen fontosabb ajánlások születtek a korrupcióelleni fellépéssel kapcsolatban az elmúlt évtizedekben.

This is the first publication serie in a about corruption's issue. The corruption is the subject what we're hearing, speaking about and meeting whit it in the media day by day, but we know few about it.

The first publication aims at demonstrating how the corruption become a major topic at several countries and international organizations and corporations from taboo and which are the most important recommendations having been defined in actions against corruption in the last decades.

Bár rendszeresen készülnek korrupció megelőzési, felszámolási programok, a gyakorlati siker várat magára. Az éremnek a másik oldala pedig igen aggasztó: a „háttérben” burjánzik a korrupció, újabb és újabb területekre tör be. Csak sejtjük, mekkora sebeket ejt morálisan és gazdaságilag. „A nyolcvanas évek során – a Magyar Közvéleménykutató Intézetben – végzett kutatások arról tanúskodnak, hogy az ezzel kapcsolatos problémák igen-igen korlátozott nyilvánossága ellenére, már ezekben az időkben is a tíz legsúlyosabb társadalmi veszély közé sorolták ezt a jelenséget.” (Vásárhelyi, 1998: 136). Néhány ügy, ha napvilágot is lát, jól tudjuk, hogy ezek csak a töredékei lehetnek a valós korrupciós eseteknek. A statisztika szerint „az elmúlt 15 év során a felderített korrupciós bűncselekmények száma 400 és 1000 között mozgott évente, néhol a számok hirtelen megugrását mutatva (pl. 1991-ben 344, 1992-ben 782, 2005-ben 955 és 2006-ban 480).”¹

Alapvetően két okból vállalkoztam arra, hogy egy cikksorozatot írjak a korrupcióról. Az első és talán a legfontosabb az, hogy beszéljünk a korrupcióról. A másik, hogy felismerjük azokat a helyzeteket, ahol fennáll(hat) a korrupció veszélye, és tudatosítsuk a korrupció erkölcsi, jogi, valamint gazdasági következményeit. Végző megoldásokat valószínűleg nem tudok majd megfogalmazni, de talán az is elegendő siker lesz, ha hozzá

tudok járulni egy olyan közösségi szemlélet, értékrend kialakításához, amely alkalmas lehet a korrupció elítélésére, visszaszorítására.

A korrupcióról általában

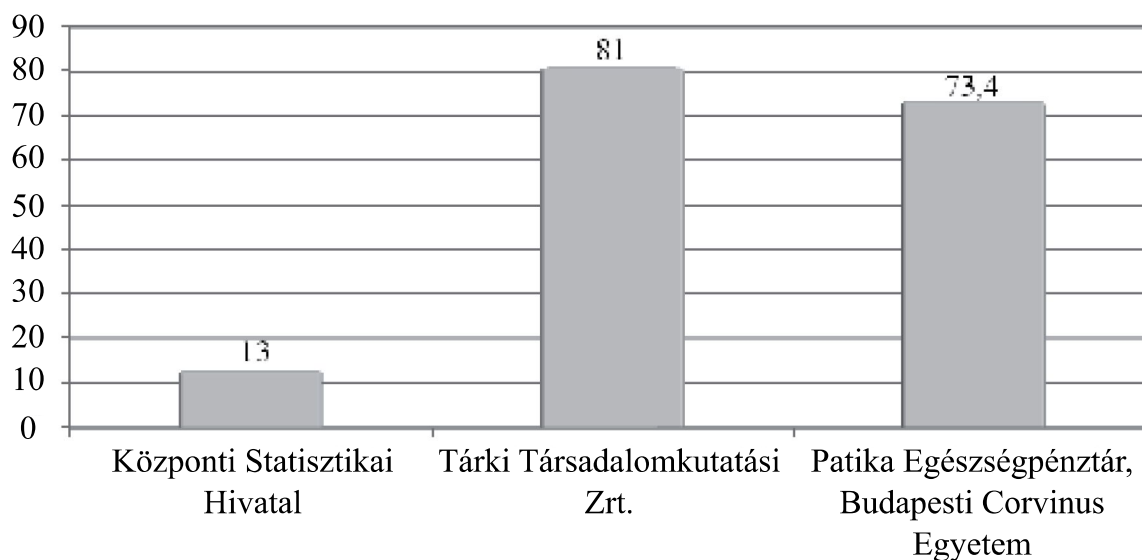
A korrupció, ugyanúgy, mint számos más társadalmi jelenség, az emberi társadalommal egyidős. Bármennyire frázisnak tartjuk, amikor régi korokra hivatkozunk az eredetet illetően, mégis gyakran találunk igazoló példákat. Így van ez a korrupció esetében is. Néhány évvel ezelőtt egy történelmi portál számolt be arról, hogy egy egyiptomi kutató, aki Sobekemsaf király sírjának kirablása körüli tények feltárásával foglalkozott, kiderítette, hogy amikor napvilágra került, hogy a fosztogatásban magas rangú hivatalnokok is érintettek, az ügy feltárását lezárták.² Tehát „...a korrupciót a történelmi időkben és társadalmi térben mindig és mindenhol konstatálták” (Gombár, 1998:49). Hahn István szintén megerősíti ezt: „korrupció pedig akadt már az ókori keleti, despotikus kormányzatú társadalmakban csakúgy, mint a polisztulajdonon alapuló görög városállamokban: Spártában, Athénban, vagy Apollón szent jóshelyén, Delphoiban, a római köztársaságban, a császárság vagy a késő-római dominátus viszonyai között.” (Hahn, 1984:3) Bár akkoriban még felemás volt a helyzet, mivel ugyanaz a típusú tevékenység a társadalom nem minden tagjánál (például a fáraó) jelentett korrupciós tevékenységet. Azon személyek vonatkozásában, ahol nem válik el a köz- és a magánvagyon, nem beszélhetünk korrupcióról (ha valakit nem köt a norma, nem is szegi meg a normát), de a fáraók által megbízott személyek (például adóbeszedők) már elkövethettek korrupciós cselekményt. A mai modern társadalmakban a köztulajdon már csak olyan személyek kezében van, akik ezeket a javakat megbízási viszonyból kezelik, és ehhez való kapcsolatukat különböző törvények, erkölcsi normák szabályozzák. Így az ezzel való bármilyen visszaélés korrupciós cselekedetnek számít.

Az elmúlt évtizedekben leginkább az állami szektorban elkövetett korrupcióról szóltak a média hírek. Mára azonban a korrupció nem csak a közszférában lelhető fel, hanem behálózta a társadalmi és a gazdasági életet egyaránt. Az állami szférában leggyakrabban az elégtelen szabályozásra hivatkoznak, míg az üzleti szektorban megélhetési nehézségek okozta korrupcióról szoktak beszélni. Számos felmérés, tanulmány készül a témában, amelyek megpróbálják felmérni a korrupció mozgatta összegek nagyságát. Az eredmények azt mutatják, hogy legfeljebb becslésekre van lehetőség. Például a hálapénz nagyságának felmérésére tett kísérlet (1. ábra) is jól mutatják, hogy az azonos időszakra vonatkozó felmérések között jelentős eltérések lehetnek. Ez alapvetően azzal magyarázható, hogy „...a korrupcióval kapcsolatos vélemények feltárása során minél közelebb jutunk az egyéni érintettséghez, annál inkább bezárkóznak az emberek, annál inkább megnövekszik a «nem tudom» válaszok aránya.” (Vásárhelyi, 2001:188). A kutatások igen különbözőek abban a tekintetben is, hogy mekkora a vizsgált kör és mennyire reprezentatív a minta.

1. ábra.

A 2009-ben fizetett hálapénz összege 3 különböző tanulmány szerint (Mrd Ft)

Forrás: Saját szerkesztés

Ezen kívül, az emberek igen eltérően vélekednek arról, hogy mit tartanak korrupciónak, így bizonyos megjelenési formáiról nem is gondolják, hogy korrupciós tevékenység.

Tabu témától a nyilvánosság felé

Hosszú évszázadoknak kellett eltelnie ahhoz, hogy a korrupció felett ne hunyjunk (vagy legalább ne minden esetben) szemet. Csupán néhány évtizeddel ezelőtt még a korrupció nemcsak itthon, hanem az egész világon tabu témának számított. Arányaiban még ennél is kevesebb korrupciós ügy látott napvilágot. Amennyiben nyilvánosságra került valamilyen korrupciós cselekmény, azt az adott ország belügyeként kezelték. Ez még akkor is így történt, amikor a cselekmény számai a határon túlra nyúltak át. A globalizáció, a gazdasági nyitottság növekedése ezen a területen is változást hozott, gyakoribbá vált a gazdasági verseny írott vagy íratlan szabályainak megsértése. A korrupció nemzetközivé válásával a korrupció elleni fellépés is fokozatosan nemzetközivé vált.

A korrupció elleni fellépés alapvetően a '70-es évek második felének terméke, az Amerikai Egyesült Államokban a carteri adminisztráció idején a Watergate ügy³ által kiváltott morális válság hatására vált erőteljessé. Ennek gyakorlati hozadéka (7 évvel később!!!) az 1977 évi törvény volt, amely a külföldön történő korrupciós gyakorlatról szól. Más államok azonban sokáig nem követték ezt a példát. Majdnem 20 év telt el a következő jelentősebb lépésig.

Fontosabb korrupcióellenes nemzetközi események

Az alábbiakban – a teljesség igénye nélkül – bemutatok néhány olyan nemzetközi eseményt, amely hozzájárult ahhoz, hogy számos ország a korrupció ellen globálisan is fellépjen.⁴

OECD

A nemzetközi korrupció elleni fellépés első átfogó egyezményének megalkotása az OECD-hez kapcsolódik. A kilencvenes években több olyan ajánlás elfogadását kezdeményezte, amelyet számos ország aláírt azzal, hogy törvényhozásában ratifikálják azt.

- **1994**-ben az OECD elfogadta a nemzetközi üzleti tranzakciók során történő megvesztegetésről szóló ajánlást.
- **1997**-ben a külföldi hivatalos személyek megvesztegetéséről szóló egyezmény látott napvilágot, amelynek célja a köztisztviselők aktív és passzív megvesztegethetőségének egyaránt büntethetővé tétele.
- **1999**-ben pedig az OECD Korrupció-ellenes Egyezményét írta alá 38 ország.

ENSZ

A Legfőbb Ellenőrző Intézmények Nemzetközi Szakmai Szervezete (INTOSAI) 1953-ban jött létre Havannában, ma már több mint 180 ország a tagja.⁵ Az 1977-ben kiadott legelső, úgynevezett Limai Nyilatkozatban a legfőbb ellenőrzési intézmények kifejezték a korrupció elleni küzdelem melletti elkötelezettségüket. Az 1998. évi montevideói kongresszus óta minden INTOSAI kongresszus foglalkozik a korrupció elleni küzdelemmel.

EU

- **1994** – Európai Unió több területen is lépéseket a korrupcióelleni küzdelemben. Az első EU költségvetéséből kiáramló illegális pénzek kiáramlásának megakadályozására született.⁶

GRECO

- **1999** – a GRECO az Európa Tanács korrupció ellen fellépő államok csoportja. Megalakulásának célja elsősorban az volt, hogy a tagországok korrupcióellenes működésbeli hiányosságait beazonosítsa és ösztönözze azokat a jogalkotási és intézményi reformokat, amelyek elősegítik a korrupció megelőzését. Munkája ún. értékelési körökre tagolódik.
- **2000 és 2002 között** a korrupció elleni küzdelemben részt vevő nemzeti szervek függetlenségének, specializációjának és rendelkezésre álló eszközeinek a vizsgálata került a középpontba.

- A második értékelési körben, **2002 és 2006 között** a figyelem a korrupció azonosításának, valamint a közigazgatási korrupció megelőzésének és felfedésének, illetve a jogi személyek (gazdasági társaságok) korrump felhasználásának kérdésére összpontosult.
- A harmadik értékelési kör **2007 januárjában** kezdődött el, a fókuszba ezúttal a pártfinanszírozás problémaköre és a Korrupcióról szóló büntetőjogi egyezmény rendelkezései kerültek.⁸

PALERMO

- **2000 – Palermo** – korrupció ellenes ENSZ egyezmény. 180 delegáció szignálta. Arra kötelezi az aláíró államokat, hogy a büntető törvénykönyveikbe négytípusú bűncselekményt rögzítsenek, és összehangolják a törvényhozásukat. A négyféle bűncselekmény a következő: **szervezett bűnszervezetben való részvétel, pénzmosás, korrupció, és az igazságszolgáltatás jó működésének akadályoztatása.**

Bár Magyarország minden eddigi jelentősebb egyezményt aláírt, az azonban egy hosszú folyamat, hogy ezek eredményeként beépüljenek a különböző speciális tényállások a büntetőjogba, illetve az eljárási szabályok egymáshoz közelítsenek a különböző egyezményekben résztvevő országokban.

Kutatások, jelentések a korrupcióról

Napjainkban gyakorlattá vált a téma rendszeres kutatása, számos nemzetközi és magyar kutatóintézet készít rendszeresen jelentést, felmérést a korrupciós fertőzöttségről, elfogadásáról, gyakorlatáról, mint például a Freedom House, az Open Society Institute, Transparency International, és a magyarok közül például a Gallup-monitor, vagy a TÁRKI. Fontosnak tartom megemlíteni továbbá a Budapesti Corvinus Egyetem által 2008 tavaszán létrehozott Korrupciókutató-központot. A kutatóközpontot a gazdaságban megfigyelhető korrupciós jelenségek vizsgálatával és a szabályozási kudarcok okainak és jellemzőinek rendszerezett, tudományos feltárásával foglalkozik.

Ezek közül talán a legismertebb a Transparency International által évente készített **„korrupció észlelési index”**. Az indexet minden év őszén publikálják. A korrupció ellen küzdő, nemzetközi társadalmi szervezet listáján már évek óta 180 ország szerepel. Az összehasonlító elemzés mindenekelőtt a közszféra korrupcióját méri, és elsősorban befektetők, üzleti-, illetve kockázati elemzők véleményét tükrözi.

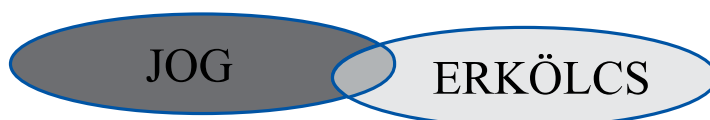
A korrupció megítélése

Mióta kettőnél többen vagyunk a Földön, együttélésünk csak szabályok között lehetséges. Nem mindegy azonban, hogy mi szabályoz bennünket. A társadalmi, együttélé-

si normákat sokféleképpen, sokfajta szempont szerint csoportosíthatjuk, leggyakrabban azonban két nagy csoportot különböztetünk meg. Az egyik csoportba tartoznak a jogi normák, a másik csoportba pedig minden egyéb, együttélést szabályozó nem jogi norma, amelyek között elsődleges az erkölcs. Mindkettő az emberi társadalom által létrehozott szabályrendszer, a társadalmon belüli magatartás szabályozására. A két szabályrendszer szoros összefüggésben áll egymással (2. ábra). Egyrészt a jog – társadalmi funkciójának eltérő volta miatt – nem lehet teljes egészében az erkölcsi normáknak a része, másrészt a jog számos különbözősége mellett is a társadalmi szabályoknak olyan területét jelenti, amely az erkölcs megítélése alá esik. Azaz, a jogi jelenségek jogi érvényességük érintetlenül maradása mellett is szükségképpen erkölcsi megítélés tárgyai, függetlenül attól, hogy pozitív vagy negatív a megítélésnek az eredménye. (Kardos, 1998)

2. ábra
A jog és az erkölcs kapcsolata

Forrás: Saját szerkesztés

Egy társadalom morálisan annál fejlettebb, tagjai minél kevésbé a törvények ereje, sokkal inkább az erkölcsi megítélés alapján harcolnak a korrupció ellen. Az ember autonómiája lehetővé teszi, hogy bizonyos határokon belül saját maga alakítsa sorsát, hiszen alternatívák közül választhat, dönthet, miként cselekszik. Felelőssége nemcsak kifelé, a társadalom különböző csoportjai felé irányul, hanem önmaga, saját lelkiismerete felé is. Elsősorban önmagával kell tudnia elszámolni cselekedeteiért. Természetesen, a felelősségünk különböző fokú. Nem mindegy ugyanis, hogy mekkora az a mozgástér, autonómia, amit birtoklunk. Mennél nagyobb az autonómiánk, mennél több és nagyobb hatáskörű alternatívák között van választási lehetőségünk, cselekedeteinek annál jelentősebb, szélesebb körű következményei lehetnek, annál nagyobb lesz a felelősségünk.

Mindenki másképp látja...

Ha el is ítéljük a korrupciós cselekményeket, a legtöbb esetben mi magunk sem tudjuk pontosan megítélni, hogy mi számít korrupció szempontjából elítélendőnek.

Amikor korrupcióval kapcsolatban előadást tartok, gyakran azzal vezetem fel azt, hogy először „próbára teszem” a résztvevőket abból a szempontból, hogy mennyire másképp ítélik meg ugyanazt a dolgot morális szempontból. Néhány „hétköznapi” cselekedetet kell beilleszteniük a jog, az erkölcs és az illem kategóriájába, aszerint, hogy első megérzésre hova sorolnák az adott tevékenységet. A válaszok a legtöbb esetben igen eltérőek. Ez nemcsak a „semlegesnek” számító cselekvések esetén igaz, hanem gyakran még a

kimondottan súlyos bűncselekmények is igen eltérő megítélés alá kerülnek. Mint már az előző részben is utaltam arra, vannak, akik úgy gondolják, azért nem teszünk meg számos dolgot, mert a törvény tiltja. Vannak azonban olyanok, akik sokkal erősebbnek ítélik meg az erkölcs által szabott gátat, és azt vallják, hogy nem a törvény miatt, hanem belső indítatásból nem teszünk meg bizonyos dolgokat...

Publikációm bevezetőjében arról írtam, lényeges, hogy beszéljünk a korrupcióról. Úgy vélem, ez azért is fontos, hogy a korrupciós cselekedetek igen sokféle megítélését egységesebbé tegyük. Természetesen lehetetlen vállalkozás volna mindenkit azonos gondolkodásra bírni, de már az is hasznos lehet, ha azt tudatosítjuk, hogy a valóságot igen sokféleképpen képezzük le. Az emberek általában önmaguk teremtik meg a saját valóságukat. Az úgynevezett objektív valóságra gyakorolt hatásunk sokkal nagyobb, mint gondolnánk (Birkenbihl, 1999). Vágyaink, reményeink, félelmeink, hangulataink teszik számunkra különbözővé azt a világot, amiben élünk. Ami bizonyos, hogy mindig valamilyen szituációban veszünk részt. Ennek a szituációnak a kerete önmagában mindig semleges, mi emberek töltjük ki azt valamilyen tartalommal. Gondoljunk például egy boltra zárás előtt. Nem mindegy, hogy vevőként vagy eladóként vagyunk az említett boltban...

Ahogy tapasztaljuk, szemléljük a körülöttünk levő világot nagyrészt gyerekkorunkban formálódik. Ez a determináltság személyenként más és más. Így egy adott történet kapcsán a tények és a vélemények között igen nagy lesz az eltérés. A véleményünk nemcsak a tényeket, hanem a feltételezéseinket és következtetéseinket is tartalmazza. Ezért szükség van arra, hogy minél többet olvassunk, halljunk (lehetőleg hiteles információkat!) a korrupcióról, káros gazdasági, társadalmi hatásáról, arról, hogyan lehetséges ellene küzdeni, és hogyan ismerhetjük fel a korrupciós „próbálkozásokat”.

Örök téma

Láthatjuk, hogy a korrupció mennyire „sokarcú jelenség”. Beivódik a politikába, a gazdaságba és a hétköznapi világába. Számos kutatás foglalkozik a témával, de egyik sem képes arra, hogy teljeséggel felfedje valódi arcát.

Ez több okkal is magyarázható:

- A korrupcióban érintetteknek nem érdeke, hogy lelepleződjenek. Ez igaz egyaránt erkölcsi és anyagi szempontból. Ezért gyakran nem kapunk megbízható válaszokat a feltett kérdéseinkre.
- A korrupció újabb és újabb területekre terjed ki. Ha egy adott területen már-már úgy gondoljuk, hogy „nyilvánossá” vált a korrupcióban való részvétel módja, és ez által akár könnyebben tetten is érhető az ilyen típusú cselekedet, hamarosan reményt veszve tapasztaljuk, hogy a korrupció újabb és újabb területekre tör be. Olyan ez, mint a víz, amely megtalálja a legapróbb réseket is, és a rés nagyságától függően előbb vagy

utóbb elárasztja a környezetét. Az egyre szövevényesebb kapcsolati rendszer pedig egyre nehezebbé teszi az összekötő szálak felgöngyölítését.

- A korrupció társadalmi megítélése más és más. Mi emberek saját specifikus szűrőn keresztül tapasztaljuk, érzékeljük a körülöttünk levő világot. Ezek a világok azonban igen különbözőek lesznek. Erősen hatnak rá múltbeli tapasztalataink, jelenbeli gondolkodásunk, hangulatunk. Fontos, hogy tudatosítsuk, a valóságunk sokkal szubjektívebb, mint azt gondolnánk.

Ahhoz, hogy megismerjük ezt a számtalan arcot, hogy megpróbáljuk lerántani a leplet róla, az egyik mód, ha minél többet foglalkozunk a témával, ha minél több oldalról közelítjük meg a jelenséget. Persze az igazán jó az lenne, ha nem a betegséget kellene megtalálnunk és beazonosítanunk a tüneteket, hanem ha megelőznénk annak kialakulását...

JEGYZETEK

¹ http://www.transparency.hu/KORRUPCIOROL_ALTALABAN

² <http://www.mult-kor.hu/cikk.php?id=6704>

³ 1972 nyarán a The Washington Post közölte, hogy betörték a Watergate-ház egyik, irodának használt lakásába, a kárvallott Larry O'Brien, az amerikai Demokrata Párt akkori elnöke volt. A hír a legnagyobb amerikai belpolitikai válság kezdetét jelezte, amely Nixon elnök lemondásával végződött. Az elnököt sokáig „csak” azzal gyanúsították, hogy megpróbálta fedezni az ügyben érintett legközelebbi munkatársait. Harminc év után ennél sokkal súlyosabb vád hangzott el ellene, miszerint Nixon személyesen adott utasítást a Demokrata Párt irodájába való behatolásra, mert lehallgató készüléket akart elhelyeztetni politikai riválisa telefonjába. Azóta már van saját „gate” ügyünk is, ami Duna-gate néven látott napvilágot. 1990. január 5-én Budapesten az SZDSZ és a Fidesz bejelentette, hogy a Belügyminisztérium állambiztonsági szervezete még mindig információkat gyűjt az ellenzéki pártokról, annak ellenére, hogy az 1989. október 23-i alkotmánymódosítás ezt megtiltotta. Ezzel kirobbant az ún. Duna-gate ügy. Németh Miklós miniszterelnök elhatárolta magát a törvénytelenégektől. Január 18-i hatállyal a kormány megszüntette a BM belbiztonsági szolgálatát és lemondott Pallagi Ferenc miniszterhelyettes, az Állambiztonsági Szolgálat vezetője. 19-én sajtótájékoztatón felfedte magát a lehallgatási ügy kulcsfigurája: Végvári József, a BM Belső Biztonsági Szolgálatának őrnagya, aki bizonyítékokat szolgáltatott a törvényellenes adatgyűjtésről és megfigyelésekről. 1990. január 23-án lemondott Horváth István belügyminiszter. <http://www.mult-kor.hu/cikk.php?id=8937>

⁴ A cikksorozat egyik későbbi publikációjában részletesen kívánok foglalkozni a korrupció ellenes intézmények létrejöttével.

⁵ <http://www.asz.hu/modszertan/limai-nyilatkozat-issai-1/issai-1-limai-nyilatkozat-hun-vegleges.pdf>

⁶ http://www.gallup.hu/gallup/monitor/elemzes/001109_1nemzk.html#oecd

- ⁷ GRECO: A korrupcióellenes államok csoportját (Group of States against Corruption – GRECO) az Európa Tanács 1999-ben hozta létre a tagországok korrupcióval szembeni törekvéseinek vizsgálata érdekében. A GRECO jelenleg 46 tagot számlál (nagyraészt európai államok, beleértve például Oroszországot is, illetve az Amerikai Egyesült Államok). A szervezet titkársága Strasbourg-ban működik. A GRECO legfontosabb célkitűzése, hogy tagjai kötelezettségvállalását figyelembe véve segítse a korrupció elleni küzdelmet egy olyan eljárás során, amely a „kölcsonös értékelésen és egyenlő nyomásgyakorlásón” alapul. <http://www.transparency.hu/GRECO>
- ⁸ Az állami számvevőszékek antikorrupciós tevékenységének nemzetközi tapasztalatai (2011).
<http://www.asz.hu/tanulmanyok/2011/az-allami-szamvevoszekek-antikorrupcios-tevekenysegenek-nemzetkozi-tapasztalatai/t339.pdf>

HIVATKOZÁSOK

- Az állami számvevőszékek antikorrupciós tevékenységének nemzetközi tapasztalatai (2011) <http://www.asz.hu/tanulmanyok/2011/az-allami-szamvevoszekek-antikorrupcios-tevekenysegenek-nemzetkozi-tapasztalatai/t339.pdf>
- BIRKENBIHL, V. F. (1999): *Sikertréning*. Trivium
- Declaración de Lima. <http://www.fepac.org/declaracion-de-lima-2/>
- FARKAS Á. (2000): A korrupció elleni fellépés nemzetközi dimenziójának néhány sajátossága. *Kriminológiai Közlemények* 58. Magyar Kriminológiai Társaság, Bp., 2000. 93-100.
- FARKAS Á. (2001): *A korrupció ellenes nemzetközi dokumentumok elemzése különös tekintettel Magyarországon Európai Unió csatlakozására*
http://www.gallup.hu/gallup/monitor/elemzes/001109_1nemzk.html
- GOMBÁR Cs. (1998): A korrupció mint közrossz. In: *Írások a korrupcióról*. Helikon-Korridor
- HAHN I. (1984): Antikvitás és korrupció. *História* VI. évfolyam 2. szám. 3-5.
<http://www.transparency.hu/GRECO>
- KARDOS L. (1998): *Üzleti etika*. Phare Program HU-94.05
Limai Nyilatkozat. INTOSAI Főtitkárság – Rechnungshof (osztrák számvevőszék), Bécs, Ausztria. <http://www.asz.hu/modszertan/limai-nyilatkozat-issai-1/issai-1-limai-nyilatkozat-hun-vegleges.pdf>
- VÁSÁRHELYI M. (1998): Rejtőzködés, öngazolás, hárítás és egymásra mutogatás. In: *Írások a korrupcióról*. Helikon-Korridor
- VÁSÁRHELYI M. (2001): A korrupció a közgondolkodásban. In: *Korrupció Magyarországon*. Pécs-Baranyai Értelmiségi Egyesület, Pécsi Tudományegyetem Állam és Jogtudományi Kara, Pécs
- VIKMAN L. (2001): *Korrupció Magyarországon*. A közelmúlt történései
<http://www.jogiforum.hu/publikaciok/94>

